

Рекомендації для експертів із розгляду внутрішньої політики і процедур забезпечення академічної доброчесності та зовнішньої оцінки їх якості

Вступ	3
1. Нормативна база та рекомендаційні документи щодо забезпечення академічної доброчесності	4
1.1 Національна нормативна база, рекомендаційні документи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, інші рекомендаційні документи	4
1.2 Рекомендації міжнародних організацій	6
2. Внутрішні політики і процедури забезпечення академічної доброчесності	7
2.1. Завдання органів управління закладу вищої освіти	7
2.2. Основні вимоги до нормативного забезпечення академічної доброчесності у закладі вищої освіти	9
2.3. Формування доброчесного середовища	17
3. Зовнішнє забезпечення якості	19
3.1. Загальні коментарі	19
3.2. Рівень відповідності В	23
3.3. Рівень відповідності А	26
3.4. Рівень відповідності Е	26
3.5. Рівень відповідності F	27
Додаток 1. Основні види порушень	28
Д1. Академічний плагіат	28
Д1.1. Різновиди академічного плагіату	28
Д1.2. Деякі ознаки академічного плагіату	30
Д1.3. «Плагіат» vs «академічний плагіат»	31
Д1.4. «Загальновідомі» знання	32
Д1.5. Помилки цитування	32

Д1.6. Специфіка жанрів	33
Д1.7. Переклад	34
Д1.8. Комп'ютерні технології	35
Д2. Самоплагіат	36
Д3. Фабрикація	38
Д4. Фальсифікація	40
Д5. Списування	41
Д6. Обман	42
Д7. Хабарництво	43
Д8. Необ'єктивне оцінювання	43

Вступ

Процедури акредитації освітніх програм, що є основним складником системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти, мають передбачати оцінювання наявності та ефективності політик і процедур закладу вищої освіти щодо забезпечення академічної доброчесності учасників освітнього процесу, здатність закладу здійснювати ефективні заходи з профілактики порушень академічної доброчесності, виявляти порушення, а також реагувати на виявлені порушення і повідомлення про ймовірні порушення, вчасно і коректно застосовуючи передбачені закладом та законодавством процедури притягнення до академічної відповідальності.

Ці Рекомендації містять опис основних вимог законодавства, рекомендацій Міністерства освіти і науки України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та авторитетних міжнародних організацій з питань забезпечення академічної доброчесності учасників освітнього процесу. Також наведено поради щодо питань, на які експертам варто звернути увагу під час проведення акредитаційної експертизи, а також щодо визначення рівнів відповідності критеріям, зазначеним у Положенні про акредитацію освітніх програм.

У цих Рекомендаціях термін "заклад вищої освіти" використовується як такий, що стосується всіх типів закладів вищої освіти - університетів, академій, інститутів, а також закладів фахової передвищої освіти і наукових установ, які здійснюють освітню діяльність за окремими рівнями вищої освіти.

1. Нормативна база та рекомендаційні документи щодо забезпечення академічної доброчесності

Освітня діяльність закладу вищої освіти має відповідати вимогам національного законодавства та враховувати рекомендації міжнародних документів щодо забезпечення академічної доброчесності. На основі цієї нормативної бази та рекомендацій створюються внутрішні нормативні документи із забезпечення академічної доброчесності у закладі вищої освіти. Нижче подано короткий опис відповідних документів в частині

1.1 Національна нормативна база, рекомендаційні документи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, інші рекомендаційні документи

[Закон України "Про освіту"](#), зокрема, дає визначення академічної доброчесності, дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього і наукового процесів, невичерпний перелік видів порушень академічної доброчесності і зазначає основні види академічної відповідальності.

[Закон України "Про вищу освіту"](#), зокрема, передбачає можливість скасування закладом вищої освіти рішення про присудження ступеня молодшого бакалавра, бакалавра, магістра чи доктора філософії та присвоєння відповідної кваліфікації, а також відмови відмови у присудженні ступеня доктора філософії у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності. Закон зобов'язує заклад вищої освіти створити відповідну політику та забезпечити дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності, зараховує дотримання академічної доброчесності до обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників, а також осіб, що здобувають вищу освіту.

[Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"](#), зокрема, визначає, що під час провадження наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності вчені зобов'язані додержуватися етичних норм наукового співтовариства, неухильно дотримуватися норм права інтелектуальної власності.

[Порядок скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації](#), зокрема, визначає процедуру скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, процедуру розгляду справи про порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, процедуру розгляду питання щодо добровільної відмови здобувача вищої освіти від ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації, правові наслідки скасування рішення та порядок його оскарження.

[Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії](#), зокрема, визначає алгоритм дій разової спеціалізованої вченої ради із присудження ступеню доктора філософії у випадках виявлення нею порушення академічної доброчесності в дисертації та/або наукових публікаціях здобувача, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації. Він також визначає порядок скасування рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії у зв'язку із встановленням фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

[Положення про спеціалізовану вчену раду з присудження наукового ступеня доктора наук](#), зокрема, визначає алгоритм дій спеціалізованої вченої ради з присудження наукового ступеня доктора наук у випадках виявлення нею порушення академічної доброчесності в дисертації та/або наукових публікаціях здобувача, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації

[Порядок присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук](#), зокрема, визначає, що здобуття наукового ступеня доктора наук поширюється дія законодавства з питань академічної доброчесності, а також зобов'язує наукового консультанта здобувача у висновку щодо докторської дисертації оцінити дотримання здобувачем принципів академічної доброчесності у процесі підготовки докторської дисертації

[Рекомендації МОН щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах \(авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо\)](#) присвячені питанням ідентифікації академічного плагіату в академічних текстах, а також проведення експертизи дисертацій, спеціалізованими вченими радами із захисту дисертацій в закладах вищої освіти і наукових установах та іншими суб'єктами, які повинні

здійснювати заходи із запобігання академічному плагіату і його виявлення в наукових роботах.

[Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти](#), зокрема, визначає, що один із критеріїв оцінки освітніх програм включає питання забезпечення академічної доброчесності: у закладі вищої освіти визначено чіткі та зрозумілі політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності, яких послідовно дотримуються всі учасники освітнього процесу під час реалізації освітньої програми. Заклад вищої освіти популяризує академічну доброчесність (насамперед через імплементацію цієї політики у внутрішню культуру якості) та використовує відповідні технологічні рішення як інструменти протидії порушенням академічної доброчесності.

[Рекомендації для закладів вищої освіти щодо розробки та впровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності](#) пропонують основи розбудови багаторівневої та багатоблокової системи забезпечення академічної доброчесності.

[Аналітична записка МОН України “До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності”](#) аналізує типові проблеми і помилки при встановленні фактів окремих видів порушень академічної доброчесності.

[Етичний кодекс ученого України](#) формулює загальні етичні принципи для науковців і викладачів під час виконання своїх службових обов'язків.

Серед інших інформаційно-аналітичних документів, які стануть в нагоді експертам, слід виокремити [Аналітичну довідку за результатами досліджень практик академічної доброчесності у вищих навчальних закладах України](#), [Аналітичну записку «Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації»](#), [Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності](#), книги [«Академічна чесність як основа сталого розвитку університету»](#) і [«Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених»](#), [Українські матеріали та ресурси із академічної доброчесності](#).

1.2 Рекомендації міжнародних організацій

[The Fundamental Values of Academic Integrity](#) Міжнародного центру академічної доброчесності (ICAI) визначає шість стовпів академічної

доброчесності та основи формування академічної культури в освітньому і науковому середовищах.

[The European Code of Conduct for Research Integrity](#) Європейської федерації академій наук та гуманітарних наук (ALLEA) наводить перелік кращих практик забезпечення дослідницької доброчесності, в доповнення до Закону України “Про освіту” значно розширює перелік порушень академічної доброчесності.

[Glossary for Academic Integrity](#) та [General Guidelines for Academic Integrity](#) Європейської мережі академічної доброчесності (ENAI) є описовим інструментом термінологічної бази, яка використовується світовою освітньою і науковою спільнотою в частині забезпечення академічної доброчесності.

[Цикл публікацій](#) Пан-Європейської платформи з питань етики, прозорості та чесності в галузі освіти (ETINED) визначає перелік етичних принципів в освіті, правила тичної поведінки усіх учасників освітнього процесу, описує політики забезпечення академічної доброчесності, роль кодексів доброчесності в освітньому процесу

Матеріали [Committee on Publication Ethics](#) акцентують увагу на питаннях академічної доброчесності під час публікації результатів наукових досліджень

2. Внутрішні політики і процедури забезпечення академічної доброчесності

2.1. Завдання органів управління закладу вищої освіти

Органи управління закладу вищої освіти є відповідальними за виконання вимог законодавства щодо забезпечення академічної доброчесності, розроблення і практичну реалізацію політик і процедур внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, зокрема у частині забезпечення академічної доброчесності.

Управління закладом вищої освіти в частині забезпечення академічної доброчесності здійснюють:

- керівник закладу;
- вчена рада закладу;
- керівники відокремлених структурних підрозділів, факультетів (навчально-наукових інститутів) та кафедр
- вчені чи педагогічні ради структурних підрозділів (за наявності).

Також у прийнятті окремих рішень беруть участь:

- вищий орган громадського самоврядування закладу (загальні збори чи конференція трудового колективу), органи громадського самоврядування факультетів (інститутів);
- органи студентського самоврядування (конференція, керівник студентського самоврядування, студентські ради/парламенти/ректорати/деканати/...);
- наукові товариства студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених;
- профспілкові організації;
- наукові й науково-методичні ради та ради з якості закладу вищої освіти та його структурних підрозділів;
- структурний підрозділ та/або посадова особа, на який (яку) покладено функції забезпечення академічної доброчесності у закладі;
- комісія із академічної доброчесності на університетському та/або інститутському (факультетському) рівні;
- студентська агенція співдії забезпечення якості освіти (за наявності).

Система управління закладу вищої освіти має визначати правила та процедури, що забезпечують дотримання академічної доброчесності всіма учасниками освітнього і дослідницького процесів, а саме:

- права та обов'язки всіх учасників освітнього і дослідницького процесів в частині забезпечення академічної доброчесності;
- розподіл повноважень і відповідальності органів управління та громадського самоврядування, функції робочих і дорадчих органів з питань забезпечення академічної доброчесності;
- методи контролю та органи, що здійснюють такий контроль;
- порядок забезпечення академічної доброчесності під час освітнього процесу, зокрема при проведенні контрольних заходів та атестації здобувачів вищої освіти;

- види академічної відповідальності та процедури притягнення до неї, у тому числі процедури апеляції та захисту від необґрунтованих звинувачень;
- порядок проведення експертизи дисертацій, кваліфікаційних робіт, наукових творів, навчальної літератури щодо наявності порушень академічної доброчесності, зокрема вимоги до експертів, методи та методики перевірки таких робіт на наявність академічного плагіату, фабрикації та/або фальсифікації, а також органи чи осіб, які здійснюють таку перевірку, або процедури формування чи призначення таких органів/осіб;
- узгодженість норм часу на виконання навчальних, методичних та наукових робіт учасниками освітнього та наукового процесів з обсягом та складністю відповідних завдань;
- порядок прийняття рішень щодо скасування прийнятих рішень про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації.

2.2. Основні вимоги до нормативного забезпечення академічної доброчесності у закладі вищої освіти

Відповідно до законодавства, заклад вищої освіти повинен мати такі внутрішні нормативні документи:

- затверджену вченою радою політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодекс академічної доброчесності);
- порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності, який визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог національного законодавства та рекомендацій міжнародних документів;
- порядок розгляду апеляцій на рішення щодо академічної відповідальності, який зазвичай є складником попереднього документа;
- перелік видів академічної відповідальності (у тому числі додаткових та/або деталізованих) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності;
- порядок скасування рішень про присудження ступеня вищої освіти (молодший бакалавр, бакалавр, магістр) та присвоєння відповідної

кваліфікації (для осіб, які здобули відповідний ступінь після 27.08.2021) у разі виявлення фактів порушення здобувачем академічної доброчесності, зокрема за наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації;

- порядок скасування рішень про присудження ступеня доктора філософії (доктора мистецтв) у разі виявлення фактів порушення здобувачем академічної доброчесності, зокрема наявності у дисертації академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації;
- порядок клопотання про позбавлення наукових ступенів доктора та кандидата наук, а також вченого звання професора, доцента, старшого наукового співробітника перед МОН України;
- порядки здійснення перевірки на наявність порушень академічної доброчесності кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, дисертацій, монографій, підручників, навчальних посібників, статей, тез доповідей, студентських наукових робіт, звітів з науково-дослідних робіт, виконаних за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів та інших навчальних, науково-методичних праць на наявність порушень академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація/фабрикація тощо), які передбачають як використання автоматичної перевірки робіт за допомогою наявних програмних засобів (пошук збігів текстів, зображень, програмних кодів, модифікації зображень тощо), так і наступний аналіз робіт фахівцями з урахуванням результатів такої перевірки, а також їх власних знань відповідної предметної області.

За рішенням закладу вищої освіти це можуть бути окремі нормативні документи, або один чи декілька комплексних документів.

Політика забезпечення академічної доброчесності може створюватися як рамковий документ, який є основою для розробки інших документів системи забезпечення академічної доброчесності та, зокрема, визначає:

- ключові принципи забезпечення академічної доброчесності;
- перелік видів порушень академічної доброчесності, їх типи і ознаки;
- перелік видів академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності;
- загальні підходи до встановлення фактів порушень академічної доброчесності і притягнення до академічної відповідальності;
- права осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності.

Такий документ має затверджуватися вченою радою закладу та базуватися на законодавстві України, враховувати рекомендації міжнародних документів і

може містити додаткові принципи та визначення чи деталізацію порушень академічної доброчесності.

Політика (Кодекс) також може створюватися як комплексний документ, який містить не лише зазначені загальні принципи і підходи, але і конкретні правила і процедури, пов'язані з розглядом звинувачень у порушенні академічної доброчесності і прийняттям відповідних рішень. Зокрема, вона може визначати види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності. У цьому випадку у частині відповідальності здобувачів вищої освіти вона має погоджуватися визначеним Положенням про студентське самоврядування та нормативними документами закладу вищої освіти органом студентського самоврядування, а також науковим товариством студентів (курсантів, слухачів), аспірантів, докторантів і молодих вчених закладу у частині їх відповідальності.

Органом студентського самоврядування, який погоджує Політику (Кодекс) зазвичай є виконавчий орган студентського самоврядування закладу вищої освіти (студентська рада ЗВО, студентський парламент тощо). Також це може бути вищий орган студентського самоврядування - конференція студентів закладу. Інколи подібні документи затверджує керівник студентського самоврядування.

Заклади вищої освіти нерідко обмежуються дублюванням у внутрішніх нормативних документах норм відповідних законів. При проведенні акредитаційної експертизи варто звертати увагу на те, чи можуть відповідні норми внутрішніх положень ефективно застосовуватися на практиці. Деякі норми законів містять прямі посилання на те, що певні питання мають бути деталізовані внутрішніми положеннями закладів освіти. Без такої деталізації ці норми працювати не можуть і залишаються декларативними. Водночас необхідно звертати увагу на те, що окремі норми законів містять посилання на деталізацію відповідних положень в інших законах чи інших документах законодавства. За відсутності таких норм і документів заклади вищої освіти не завжди можуть відобразити загальні норми у внутрішніх нормативних документах в такий спосіб, щоб визначені ними правила і процедури могли б застосовуватися на практиці і водночас, щоб прийняті на їх основі рішення не могли бути скасовані у судовому порядку через нечіткість норм чи невідповідність законодавству.

Більшість закладів вищої освіти мають Кодекси академічної доброчесності або інші подібні документи. Такі документи часто мають розширене трактування поняття "академічна доброчесність" і зараховують до нього питання, які були

б більш доречними у Правилах внутрішнього розпорядку, Положенні про організацію освітнього процесу чи інших внутрішніх документах, зокрема, щодо вчасного виконання навчальних та робочих завдань, здорового способу життя, охайності та акуратності, підтримання чистоти і порядку на території закладу тощо. В окремих випадках таке розширене трактування може розглядатися як суттєвий недолік, якщо зазначені документи звужують визначені Конституцією та Законами України права і свободи учасників освітнього процесу, зокрема, створюють обмеження за ознаками політичних, релігійних та інших переконань, обмежують академічну свободу учасників освітнього процесу, їх право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності має визначати:

- підстави для проведення перевірки;
- види академічних творів стосовно яких здійснюється обов'язкова або вибіркова перевірка на наявність ознак академічного плагіату, особливості такої перевірки для різних типів академічних творів;
- органи чи процедури створення відповідних органів та порядки здійснення попередньої перевірки визначених видів академічних творів;
- процедури перевірки заяв щодо фактів порушення академічної доброчесності;
- процедури та органи, уповноважені приймати рішення щодо академічної відповідальності;
- порядок розгляду апеляцій на рішення щодо академічної відповідальності, строки, підстави та порядок оскарження результатів перевірки та рішень щодо академічної відповідальності, органи, уповноважені розглядати апеляції й приймати відповідні рішення.

При визначенні процедур і строків здійснення перевірки кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти має бути врахована необхідність дотримання визначених навчальним планом норм часу, який надається здобувачу для виконання кваліфікаційної роботи.

Порядок має встановлювати розумні строки реалізації процедур і не порушувати права учасників освітнього процесу, зокрема, щодо апеляцій і захисту осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності.

До інших процедур і заходів належить здійснення у визначених типах академічних творів автоматизованої перевірки на наявність окремих порушень академічної доброчесності (збіги текстів, зображень, програмних кодів,

модифікація зображень тощо) із застосуванням сучасних цифрових технологій і спеціалізованих програмних засобів для виявлення ознак таких порушень. Зазвичай заклади вищої освіти регламентують порядок такої перевірки окремими нормативними документами. В таких документах бажано визначати, яке саме програмне забезпечення використовуватиметься, якими мають бути його налаштування, по яких базах має здійснюватися перевірка, в якому форматі має подаватися звіт про результати перевірки, як мають використовуватися результати перевірки при прийнятті рішення тощо. Втім, деякі технологічні питання можуть регламентуватися і окремою інструкцією.

Зазвичай попередня автоматизована перевірка має здійснюватися щодо кваліфікаційних робіт, дисертацій, монографій, підручників, навчальних посібників, звітів за результатами наукових проєктів, наукових статей, що надходять для публікації у наукових виданнях закладу вищої освіти.

Здійснюючи автоматичну перевірку на наявність текстових збігів необхідно враховувати, що обсяг виявлених збігів може істотно залежати від вибору програмного забезпечення, його налаштувань, бази джерел, що використовується для порівнянь тощо. З іншого боку, ці параметри впливають на час, необхідний для перевірки. Тому нормативні документи, що регламентують процедури проведення такої перевірки, мають містити рекомендації чи вимоги щодо її параметрів і налаштувань програмного забезпечення.

Рекомендується визначити у закладі вищої освіти підрозділ або особу/осіб, відповідальних за здійснення автоматизованої перевірки, які пройшли відповідне навчання для забезпечення якості такої перевірки. Відповідальні особи також можуть бути визначені в навчально-наукових інститутах, на факультетах і кафедрах розпорядженнями керівників цих підрозділів.

Результати автоматизованої перевірки обов'язково мають аналізуватися фахівцями з відповідної предметної області, а рішення щодо встановлення факту порушення мають приймати відповідні колегіальні органи (комісії, ...) з урахуванням матеріалів автоматизованої перевірки, звернень (за наявності) інших осіб щодо ймовірних порушень академічної доброчесності, висновків фахівців, пояснень особи, яку звинувачують у порушенні, та інших наявних матеріалів.

Всі зазначені процедури мають бути прозорими і забезпечувати належний захист як тих, хто обґрунтовано звинувачує інших осіб у порушенні академічної доброчесності, так і осіб, яких необґрунтовано звинувачують у таких порушеннях. Також вони мають бути максимально чіткими та

визначеними і не допускати прийняття рішень, що можуть бути скасовані судом, у випадку дотримання закладом цих процедур.

Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності має забезпечувати право особи, стосовно якої порушено питання про порушення нею академічної доброчесності:

- ознайомлюватися з усіма матеріалами перевірки щодо встановлення факту порушення академічної доброчесності, подавати до них зауваження;
- особисто або через представника надавати усні та письмові пояснення або відмовитися від надання будь-яких пояснень, брати участь у дослідженні доказів порушення академічної доброчесності;
- знати про дату, час і місце та бути присутньою під час розгляду питання про встановлення факту порушення академічної доброчесності та притягнення її до академічної відповідальності;
- оскаржити рішення про притягнення до академічної відповідальності до органу, уповноваженого розглядати апеляції, або до суду.

При формуванні закладом вищої освіти Переліку видів академічної відповідальності (у тому числі додаткових та/або деталізованих) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності слід виходити зі співмірності академічної відповідальності порушенням академічної доброчесності. Для здобувачів вищої освіти притягненню до академічної відповідальності має передувати навчання принципам і правилам дотримання академічної доброчесності та забезпечення належної академічної якості. Хорошою практикою багатьох провідних університетів є засвідчення учасниками освітнього процесу того, що вони ознайомлені з встановленими принципами і правилами забезпечення академічної доброчесності і погоджуються з ними.

Заклад вищої освіти може передбачати у своїх внутрішніх документах додаткові та/або деталізовані види академічної відповідальності учасників освітнього процесу. Зокрема, це можуть бути:

- зауваження (усне або письмове);
- попередження;
- відмова в оприлюдненні закладом та заснованими ним видавництвами і науковими виданнями наукових та/або навчальних видань, статей, тез доповідей тощо осіб, стосовно яких було визнано наявність фактів порушення академічної доброчесності;
- відкликання наукових, навчальних, навчально-методичних та інших видань, статей та інших публікацій, в яких виявлено порушення

академічної доброчесності та/або встановлено їх низьку академічну якість;

- позбавлення права брати участь у роботі визначених відповідними положеннями закладу вищої освіти колегіальних органів управління та громадського самоврядування, робочих та дорадчих органів закладу;
- скасування рішення про визнання результатів неформальної чи інформальної освіти та/або академічної мобільності;
- позбавлення наданих закладом вищої освіти пільг з оплати за навчання, академічних стипендій, присуджених ним нагород;
- відрахування здобувача вищої освіти;
- скасування рішення про присудження ступеня вищої освіти і присвоєння відповідної кваліфікації;
- скасування рішення про присудження наукового чи освітньо-творчого ступеня;
- скасування рішення про присвоєння вченого звання.

Заклад вищої освіти може визначати дотримання академічної доброчесності як один із обов'язків учасників освітнього процесу у трудових угодах (контрактах) з науково-педагогічними, педагогічними і науковими працівниками, а також у договорах на навчання зі здобувачами вищої освіти; враховувати наявність встановлених у визначеному ним порядку порушень академічної доброчесності під час конкурсного відбору, прийому на роботу науково-педагогічних, педагогічних та наукових працівників, атестації, оцінювання та преміювання учасників освітнього процесу, а також в інших випадках, визначених нормативними документами та/або колективним договором.

Порядки скасування рішень про присудження ступенів вищої освіти, наукових ступенів, освітньо-творчого ступеня та вчених звань у разі виявлення фактів порушення академічної доброчесності зазвичай є окремими документами, оскільки вони базуються на різних документах та нормах законодавства. При цьому слід враховувати також те, що, відповідно до статті 58 Конституції України, можуть бути скасовані лише рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації, у тому числі рішення про присудження ступенів "доктор філософії" та "доктор мистецтва", ухвалені не раніше 16.01.2020 (дата набрання чинності відповідною нормою Закону України "Про вищу освіту"). Щодо рішень про позбавлення наукових ступенів та вчених звань, то вони можуть бути ухвалені за умови, що на час прийняття відповідних рішень на них поширювалися норми законодавства щодо можливості і підстав такого позбавлення. Приміром, для наукових ступенів, які були присуджені у 2013 - 2019 р.,

єдиною підставою є наявність текстових запозичень без посилання на джерело. Натомість у 2007 - 2013 р. підставами було також використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело.

Органи, що відповідають за забезпечення академічної доброчесності учасників освітнього процесу, а також їх повноваження мають бути визначені відповідними внутрішніми документами закладу вищої освіти. Це можуть бути:

- комісія або інший орган закладу (або вченої ради, ректорату тощо) з питань академічної доброчесності, що відповідає за розроблення відповідних нормативних документів, контроль за їх дотриманням, виявлення та аналіз наявних проблем;
- органи, які здійснюють розгляд заяв та звернень про порушення академічної доброчесності учасниками освітнього процесу та надають відповідні висновки і пропозиції;
- конкретні посадові особи або органи, уповноважені приймати рішення щодо академічної відповідальності учасників освітньо-наукового процесу.

Перелік (або порядок створення) та повноваження цих органів можуть бути визначені Політикою забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (Кодексом академічної доброчесності), Порядком виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності або іншими нормативними документами закладу вищої освіти.

На практиці використовують різні підходи до формування таких органів. Приміром, це може бути єдина комісія закладу вищої освіти для розгляду справ про порушення академічної доброчесності з боку учасників освітнього процесу (у великих закладах може бути декілька таких комісій, наприклад, за факультетами чи навчально-науковими інститутами). У такому випадку необхідно передбачити механізм уведення представників здобувачів вищої освіти у випадках розгляду випадків порушень академічної здобувачами.

Другий підхід може передбачати створення окремих комісій для розгляду кожного конкретного випадку порушення академічної доброчесності. Він дає змогу сформуванню більш фахової комісії, члени якої обізнані не лише у нормативних та процедурних питаннях, але і є фахівцями з відповідної предметної області. У цьому разі розгляд справ щодо порушень академічної доброчесності здобувачами має передбачати включення представників здобувачів вищої освіти до складу комісії.

2.3. Формування доброчесного середовища

Важливим складником забезпечення академічної доброчесності є формування доброчесного освітньо-наукового середовища. Зокрема, це стосується:

- навчання всіх учасників освітнього процесу;
- застосування ефективних інструментів і процедур перевірки академічних творів на наявність ознак порушень академічної доброчесності;
- вчасне реагування на повідомлення про порушення академічної доброчесності;
- застосування ефективних процедур прийняття рішень з питань забезпечення академічної доброчесності.

З метою формування доброчесного освітньо-наукового середовища заклад вищої освіти може:

- організувати і проводити лекції, тренінги, семінари, інші заходи з питань забезпечення академічної доброчесності для здобувачів та співробітників університету;
- обговорювати хороші і погані практики закладів вищої освіти у сфері забезпечення академічної доброчесності, приклади порушень академічної доброчесності та їх наслідків, враховувати результати таких обговорень у власній діяльності;
- передбачати формування компетентностей щодо дотримання і забезпечення професійної доброчесності в освітніх програмах;
- запроваджувати ознайомчі чи факультативні курси з основ академічної доброчесності та академічного письма;
- запроваджувати публікаційні політики на етапі подачі, рецензування та оприлюднення, відкликання наукових публікацій;
- оприлюднювати на офіційному веб-сайті нормативні документи щодо забезпечення академічної доброчесності, відповідні рекомендації для здобувачів та співробітників університету;
- аналізувати та оприлюднювати інформацію про випадки порушення академічної доброчесності і прийняті рішення у випадках, визначених внутрішніми нормативними документами;

- вдосконалювати внутрішню нормативну базу щодо організації освітнього процесу, науково-дослідної та інноваційної діяльності, підвищувати власні стандарти якості відповідно до найкращих вітчизняних та світових практик забезпечення академічної доброчесності та боротьби з її порушеннями.

Непрямим індикатором доброчесності академічного середовища можуть бути реальні партнерські відносини з підприємствами та установами, а також з провідними українськими та закордонними закладами вищої освіти і науковими установами, органами державної влади та місцевого самоврядування, участь у національних та міжнародних наукових і освітніх програмах та проектах. Такі відносини, крім іншого, створюють додаткові інструменти зовнішнього оцінювання якості освітнього та наукового середовища та зменшують можливості для імітації освітньої та наукової діяльності.

3. Зовнішнє забезпечення якості

3.1. Загальні коментарі

У цьому розділі наведено загальні рекомендації щодо зовнішнього оцінювання та встановлення рівня відповідності системи забезпечення академічної доброчесності у цілому, які варто застосовувати з урахуванням рекомендацій щодо окремих складників цієї системи.

При проведенні акредитаційної експертизи експертам необхідно перевірити, чи існують у закладі визначені у розділі 2 внутрішні нормативні документи, чи охоплюють вони всі вимоги законодавства, які стосуються нормативного забезпечення академічної доброчесності?

Законодавство з питань забезпечення академічної доброчесності постійно оновлюється, що не завжди вчасно відображається, як у самому законодавстві, так і у внутрішніх нормативних документах закладів вищої освіти. При оцінюванні таких невідповідностей варто враховувати, що відображення змін законодавства у нормативних документах закладу потребує часу. Тому у разі відсутності документів чи процедур, необхідність яких була встановлена законодавством, таке порушення протягом "розумного часу" може не вважатися суттєвим за умови, що заклад надає докази підготовчої роботи щодо імплементації відповідних норм (публічні обговорення, проекти необхідних документів тощо). Зазначений "розумний час" зазвичай не повинен перевищувати одного року від дати ухвалення відповідних норм законодавства, якщо інше не визначено нормативними документами, що містять ці норми. Виключенням можуть бути ситуації, коли нормативні документи посилаються на інше законодавство, що не було ухвалено вчасно. Але і в таких випадках заклад зобов'язаний застосовувати наявні в законодавстві норми прямої дії та відображати це у своїх внутрішніх нормативних документах.

Визначені внутрішніми нормативними документами закладу вищої освіти процедури і вимоги можуть базуватися на вільних трактуваннях законодавства, зокрема на розумінні основних видів порушень академічної доброчесності та видів академічної відповідальності, які не відповідають чинному законодавству та/або міжнародним рекомендаційним документам.

Нормативні документи і процедури закладу вищої освіти не завжди можуть застосовуватися на практиці через наявність в них невизначеностей, невідповідності законодавству або внутрішніх суперечностей, які можуть бути підставою для їх скасування, або скасування прийнятих на їх основі рішень у судовому порядку. З огляду на те, що нормативна база закладів вищої освіти з питань забезпечення академічної доброчесності на сьогодні перебуває на етапі становлення, відсутні аналіз хороших і поганих практик, помилок й т.п., сьогодні варто оцінювати такі порушення як суттєві або несуттєві залежно від їх масовості.

Заклад вищої освіти може мати якісні документи, правила і процедури, що відповідають вимогам законодавства, але не застосовувати їх на практиці навіть у випадках зовнішніх звернень щодо порушень академічної доброчесності його працівниками чи здобувачами вищої освіти. При проведенні експертизи варто проаналізувати, чи були випадки зовнішніх заяв чи звернень щодо порушень академічної доброчесності учасниками освітнього процесу за відповідною освітньою програмою, які заклад не розглядав, або розглядав із порушенням встановлених ним процедур. Але більш поширеними можуть бути інші випадки, коли заклад формально розглядає звинувачення і у цілому дотримується процедур.

Оцінювання практики застосування внутрішніх документів закладу вищої освіти повинно базуватися не лише на опитуваннях учасників освітнього процесу, але й на документах. Відсутність випадків притягнення учасників освітнього процесу до академічної відповідальності сама по собі не є підставою для зниження оцінки за відповідним підкритерієм. Вона може бути лише підставою для більш ретельного аналізу наданої закладом інформації. В багатьох випадках заклади використовують такі види академічної відповідальності, як зауваження, попередження, повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо) без формальної фіксації порушення академічної доброчесності як підстави. Висновок про те, що заклад не застосовує або неефективно чи недостатньо застосовує передбачені його нормативними документами правила та процедури має базуватися на доказах того, що:

- порушення були;
- вони могли бути виявлені за допомогою цих правил і процедур, але фактично не були виявлені;
- або порушення були виявлені, але порушники не були притягнені до академічної відповідальності;

- або були зовнішні заяви щодо порушень академічної доброчесності, які у закладі не розглядали, або розглядали з порушенням встановленої процедури.

При оцінюванні внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти експерти мають враховувати, що в межах своєї автономії заклади вищої освіти можуть застосовувати різні підходи до нормативного забезпечення академічної доброчесності. Зокрема, заклад може мати декілька документів, затверджених різними органами управління/самоврядування, які у сукупності врегульовують всі визначені законодавством питання. Заклад може мати єдиний орган, що розглядає звинувачення у порушеннях академічної доброчесності чи декілька таких органів (приміром - для розгляду справ різних категорій учасників освітнього процесу, у різних структурних підрозділах тощо). Експерти не повинні робити висновки чи надавати рекомендації, що обмежують автономію закладу вищої освіти з цих питань під час оцінювання, але мають перевірити, чи дійсно сукупність внутрішніх документів закладу враховує всі вимоги чинного законодавства, охоплюють всіх учасників освітнього процесу, передбачають залучення представників здобувачів вищої освіти до розгляду справ зі звинувачення здобувачів освіти у порушеннях академічної доброчесності і прийняття відповідних рішень тощо.

При акредитації освітніх програм варто враховувати, що необґрунтовані вимоги закладів вищої освіти частково є наслідком необґрунтованих чи нечітких вимог законодавства, зокрема Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, Порядку присудження наукових ступенів, Порядку присвоєння вчених звань, Порядку проведення державної атестації наукових установ, показників звітності закладів вищої освіти тощо. Водночас, необхідно враховувати і те, що значна частина необґрунтованих вимог законодавства, наявних у попередні роки, була скасована протягом 2014 - 2021 рр., але багато закладів вищої освіти зберігають їх у власних внутрішніх документах.

Заклади вищої освіти мають уникати встановлення необґрунтованих, незрозумілих та/або нечітких вимог до учасників освітнього процесу та вчених, які можуть стимулювати академічну недоброчесність. Вимоги не повинні допускати неоднозначного тлумачення і мають стимулювати і підтримувати зацікавленість учасників освітнього процесу в отриманні затребуваних суспільством та/або партнерами результатів, а не в імітації освітньої та наукової діяльності.

З цього погляду під час експертизи варто перевірити, що:

- система оцінювання науково-педагогічних, педагогічних і наукових працівників стимулює досягнення вагомих результатів освітньої та наукової діяльності, а не кількість та обсяг публікацій безвідносно до їхньої якості, самоцитування та порушення академічної доброчесності задля підвищення кількісних показників оцінювання;
- вимоги щодо самостійної роботи здобувачів освіти, зокрема щодо обсягів індивідуальних завдань, звітів, курсових і кваліфікаційних робіт тощо встановлюються з урахуванням оцінок часу, який надається здобувачам для виконання таких завдань і робіт освітніми і навчальними програмами та індивідуальними навчальними планами, що ці вимоги є досяжними для сумлінного здобувача і не потребують застосування недоброчесних практик для їх виконання;
- при розробці освітніх програм, індивідуальних навчальних планів, індивідуальних завдань та завдань самостійної роботи здобувачів, програм практик, тем і завдань кваліфікаційних робіт заклад вищої освіти враховує необхідність задоволення потреб здобувачів стосовно їхнього професійного розвитку і подальшої кар'єри, реалізації права на академічну мобільність та індивідуальну освітню траєкторію;

При оцінюванні діяльності закладу із формування доброчесного освітнього середовища слід враховувати, що законодавство не містить вимог стосовно конкретних заходів і процедур. Зазначені у розділі 2 складники є не вимогами законодавства, а хорошими практиками, що реалізуються багатьма європейськими і окремими українськими закладами вищої освіти.

Під час експертизи варто звертати увагу не лише на наявність відповідних документів чи розділів, але і на те, що закладом вищої освіти визначено конкретні види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності, які зазвичай мають бути різними для учасників освітнього процесу з різним статусом. Зокрема, за інших рівних умов, відповідальність науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників має бути не нижчою за відповідальність здобувачів освіти, відповідальність здобувачів вищих рівнів освіти має бути не нижчою за відповідальність здобувачів нижчих рівнів, відповідальність здобувачів, що завершують навчання має бути не нижчою за відповідальність тих, хто лише починає його. Також варто звертати увагу на те, чи здійснює заклад навчання учасників освітнього процесу основам академічної доброчесності.

Під час оцінювання системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти та освітніх програм експертам варто звернути увагу на вибір програмних засобів перевірки академічних творів на наявність порушень академічної доброчесності (пошук збігів текстів, зображень, програмних кодів, модифікації зображень тощо) та їх налаштувань, коректність визначення критеріїв наявності порушень, застосування/відсутність процедури експертного оцінювання наявності порушень. Також експерти можуть запросити приклади протоколів комп'ютерної перевірки академічних текстів, інші документи, що надають змогу встановити застосування визначених закладом процедур запобігання порушенням академічної доброчесності на практиці та реалізацію передбачених внутрішніми нормативними документами заходів у випадках виявлення таких порушень.

3.2. Рівень відповідності В

Рівень відповідності В означає, що система забезпечення академічної доброчесності закладу вищої освіти відповідає основним вимогам законодавства. Втім, вона може містити певні недоліки, які не є суттєвими. Система може містити хороші практики, які можуть бути рекомендовані іншим закладам, але рівень інноваційності та/або обсяг таких практик не є достатнім для встановлення рівня відповідності А.

До основних вимог до системи забезпечення академічної доброчесності закладу вищої освіти належать такі:

У своєму стратегічному плані розвитку заклад визначає дорожню карту щодо розвитку системи забезпечення академічної доброчесності.

Заклад має політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодекс академічної доброчесності, кодекс честі тощо). Ця політика оприлюднена, відома учасникам освітнього процесу та імплементована в процедурах, які використовуються на практиці.

Заклад має нормативну базу, яка на системному рівні описує механізми впровадження принципів академічної доброчесності в науковий та освітній процеси, заходи з забезпечення дотримання академічної доброчесності, процедури попередження та боротьби з порушеннями принципів академічної

добročесності. Нормативна база може одночасно містити і політику забезпечення дотримання академічної добročесності.

В закладі наявні структурні підрозділи (відповідальна особа) та уповноважені комісії, які забезпечують популяризацію академічної добročесності, її впровадження в освітньо-наукову діяльність закладу, а також виконують наглядову та контролюючу функцію.

Заклад здійснює популяризацію та навчання учасників освітнього процесу принципам і вимогам щодо академічної добročесності, використовуючи для цього різноманітні інструменти, зокрема:

- забезпечення публічності інформації про порушення академічної добročесності і прийняті рішення;
- запровадження відкритих лекцій, організація і проведення тренінгів, семінарів, конференцій тощо;
- додаткове навчання учасників освітнього процесу у зовнішніх провайдерів освіти (інші заклади освіти та наукові установи, платформи дистанційного навчання тощо), участь у відповідних тренінгах, семінарах, конференціях тощо.

Для здобувачів вищої освіти навчання може передбачати запровадження в обов'язковій або вибірковій частині освітніх програм окремих освітніх компонентів та/або модулів (тем) в межах освітніх компонентів, факультативних курсів тощо, орієнтованих на опанування принципів і основних вимог щодо академічного письма, методології наукових досліджень чи творчої діяльності (в частині забезпечення академічної якості під час організації, виконання та презентації результатів теоретичних та експериментальних досліджень), професійної етики тощо.

Заклад вищої освіти має механізми зарахування у встановленому ним порядку результатів додаткового навчання з питань забезпечення академічної добročесності як виконання окремих вимог освітніх програм (зокрема, у межах вибіркової складової) та підвищення кваліфікації науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників.

Заклад застосовує процедури перевірки кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, дисертацій, монографій, підручників, навчальних посібників,

статей, тез доповідей, студентських наукових робіт, звітів з науково-дослідних робіт, виконаних за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів та інших навчальних, науково-методичних праць на наявність порушень академічної доброчесності (академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація/фабрикація тощо), які передбачають як використання автоматичної перевірки робіт за допомогою наявних програмних засобів (пошук збігів текстів, зображень, програмних кодів, модифікації зображень тощо, так і наступний аналіз робіт фахівцями з предметної області з урахуванням результатів результатів автоматичної перевірки.

Наукові керівники та аспіранти (ад'юнкти) дотримуються академічної доброчесності у професійній та науковій діяльності. Заклад вищої освіти вживає заходів для унеможливлення наукового керівництва особами, які вчинили порушення академічної доброчесності.

Нормативні документи закладу і освітньої програми не провокують порушень академічної доброчесності, вимоги до результатів навчання/діяльності учасників освітнього процесу визначаються з урахуванням часу, відведеного на досягнення цих результатів, а також забезпечуються ресурсами, необхідними для їхнього досягнення.

За наявності скарг на порушення академічної доброчесності учасниками освітнього процесу та наукової діяльності, заклад вищої освіти здійснює перевірку таких скарг, відповідно до встановлених ним процедур розгляду і приймає обґрунтовані рішення.

Заклад має ефективну систему і чіткі критерії встановлення виду академічної відповідальності за конкретні види порушень академічної доброчесності, яких він послідовно дотримується.

У визначенні виду академічної відповідальності здобувачів вищої освіти беруть участь здобувачі вищої освіти.

Особи, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності, мають право і можливість брати участь у розгляді відповідних справ, надавати свої докази і пояснення, а також апеляції щодо ухвалених рішень.

Як правило, несуттєвими мають вважатися недоліки, які не стосуються порушень законодавства, і недоліки, стосовно яких експерти не мають доказів

того, що вони вплинули чи можуть суттєво негативно вплинути на забезпечення академічної доброчесності.

3.3. Рівень відповідності А

Рівень відповідності А може бути встановлений, якщо заклад вищої освіти виконує всі зазначені у п. 1 вимоги і водночас має за відповідним критерієм практики, що можуть бути рекомендовані як зразкові іншим закладам, або є інноваційними практиками з доведеною ефективністю. До таких практик, зокрема, можуть належати:

- запровадження ефективних нових практик попередження порушень академічної доброчесності;
- здійснення досліджень впливу академічної доброчесності на успішність закладу вищої освіти, його випускників, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників;
- розроблення програмного забезпечення з розширеними можливостями, зокрема стосовно виявлення перефразованих або перекладених з інших мов текстових фрагментів, запозичених ілюстрацій чи фрагментів ілюстрацій, ознак фабрикації чи фальсифікації ілюстративного матеріалу тощо;
- застосування ефективних практик, що сприяють об'єктивному оцінюванню;
- участь у міжнародних грантових проектах, присвячених академічній доброчесності (в якості виконавців з визначеним колом завдань).

3.4. Рівень відповідності Е

Рівень відповідності Е зазвичай має встановлюватися, якщо заклад виконує вимоги законодавства, але система забезпечення академічної доброчесності має суттєві недоліки, що можуть бути усунені протягом одного року:

- виконання вимог законодавства є формальним, а ухвалені закладом нормативні документи не можуть застосовуватися через системні вади, як-то відсутність багатьох необхідних для реалізації положень, нечіткість більшості вимог тощо;

- документи загалом відповідають законодавству і містять деталізовані процедури, але майже не застосовуються на практиці, навіть якщо для цього є серйозні підстави;
- опитування основних груп стейкхолдерів засвідчило, що вони не знають основних вимог і практик закладу вищої освіти щодо забезпечення академічної доброчесності;
- експерти мають докази неефективності нормативної бази закладу стосовно забезпечення академічної доброчесності, зокрема судові рішення, які скасовують прийняті закладом рішення, відсутність реакції закладу на відкликання публікацій його працівників чи здобувачів освіти науковими виданнями тощо.

3.5. Рівень відповідності F

Встановлення рівня відповідності F зазвичай має передбачати наявність системних порушень законодавства щодо забезпечення академічної доброчесності учасників освітнього процесу або суттєвих недоліків, які не можуть бути усунені протягом одного року. Зокрема, це може стосуватися: відсутності в закладу затвердженої стратегії і політики забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодексу академічної доброчесності), а також нормативної бази щодо забезпечення академічної доброчесності; системної відсутності реакції закладу на заяви про порушення академічної доброчесності його працівниками та здобувачами вищої освіти; свідчення представників стейкхолдерів під час опитувань про системні порушення академічної доброчесності учасниками освітнього процесу; скасування Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти присуджених закладом ступенів доктора філософії (доктора мистецтв) через порушення академічної доброчесності тощо.

Додаток 1. Основні види порушень

Д1. Академічний плагіат

Відповідно до частини 4 статті 42 Закону України "Про освіту", академічний плагіат - це "оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства"

Д1.1. Різновиди академічного плагіату

Некоректні текстові запозичення (дослівні текстові запозичення з публікацій інших авторів без зазначення авторства і без оформлення їх як цитат)

Зазвичай до некоректних текстових запозичень зараховують ідентичні фрагменти тексту обсягом понад 5 – 25 слів, які не оформлені як цитати із джерела, зазначеного поруч з відповідним фрагментом. Поріг для зарахування ідентичних фрагментів до некоректних текстових запозичень може залежати від таких обставин, як специфіка конкретної предметної області, вид роботи (студентський реферат, наукова стаття, дисертація, ...), оптимальні (з погляду співвідношення «якість – час») налаштування програмного забезпечення, яке використовується для перевірки наявності текстових збігів.

Заміна у некоректно запозичених текстових фрагментах окремих літер чи символів (приміром літер кириличної абетки на літери латинської, подвійні пробіли тощо) не впливає на ідентифікацію таких фрагментів як академічного плагіату, але є свідченням його свідомого застосування (обману), що має посилювати академічну відповідальність за порушення.

Якщо поруч з текстовим запозиченням є посилання на джерело, але відповідний фрагмент не оформлений як цитата, це може розглядатися як помилка цитування. Особливо, коли таке порушення зустрічається у навчальних роботах здобувачів освіти.

Як помилки цитування також слід розглядати фрагменти, що оформлені як цитати із зазначенням прізвища автора, але не містять посилання на джерело. Але такі фрагменти варто перевіряти на наявність ознак фабрикації цитування.

Можлива ситуація, коли є некоректно запозичені текстові фрагменти, що повторюються без належних посилань у багатьох доступних джерелах, які, втім, не є оригінальними. Такі фрагменти слід розглядати як академічний плагіат, якщо з контексту випливає, що автор подає це як власний текст чи як власний науковий (творчий) результат.

Можлива ситуація, коли є текстові фрагменти, що ідентичні текстовим фрагментам певного джерела, яке не є первинним і коректно чи некоректно запозичує їх з неоцифрованих публікацій автора, чия робота перевіряється. Такі фрагменти не є академічним плагіатом. Але мають перевірятися на ознаки самоплагіату, якщо вони містять наукові результати, які подаються як нові.

Невідредаговані комп'ютерні переклади іншомовних текстів не є текстовими запозиченнями. Але за відсутності належних посилань належать до інших різновидів академічного плагіату.

Не є академічним плагіатом не оформлені як цитати текстові запозичення, що стосуються опису стандартних методик за наявності чіткого посилання на джерело запозичення.

Не є академічним плагіатом не оформлені як цитати формулювання наукових законів, математичних теорем, правил, визначень наукових понять тощо, за умови посилання на відповідні джерела або зазначення їх авторів в іншій, зрозумілій для широкого кола читачів формі (теорема Коші, розподіл Фішера, правило Ленца тощо).

Не є академічним плагіатом стандартизовані описи використаних джерел інформації.

Інші різновиди академічного плагіату

Заміна окремих слів синонімами, інші несуттєві (що не змінюють змісту) зміни у тексті за відсутності посилань на використані джерела.

Перефразування чужих текстів зі збереженням їх основного змісту без зазначення авторів відповідних текстів. Перефразування може бути поєднано з фальсифікацією та фабрикацією, якщо внесені зміни стосуються окремих фактів, числових даних й т.п.

Використання текстових фрагментів з "проміжних джерел". У цьому випадку запозичений текстовий фрагмент містить посилання на певне джерело іншого автора, у якому немає тотожного текстового фрагменту. Але тотожні

фрагменти є у більш пізніх публікаціях, що посилаються на те саме джерело. Іншим прикладом такого порушення є ситуація, коли текстовий фрагмент містить декілька послідовних цитувань інших робіт і водночас існують попередні інші публікації, що містять тотожні текстові фрагменти з тією самою послідовністю цитувань.

Наведення фотографій, діаграм, інших ілюстрацій запозичених з певних джерел без зазначення цих джерел або зазначення їх авторів у форматі, що зазвичай застосовується для відповідного виду твору. Таке порушення може стосуватися лише "авторських" ілюстрацій і не поширюється на стандартні рисунки, діаграми, схеми, креслення тощо.

Наведення фактів, даних тощо, запозичених з певних джерел без зазначення цих джерел. Дані, що наводяться у наукових публікаціях, дисертаціях та кваліфікаційних роботах, повинні містити посилання на джерела цих даних або достатній для оцінювання їх надійності опис методик експериментів, спостережень, опитувань, розрахунків тощо, за допомогою яких ці дані було отримано.

Наведення запозичених з певних джерел концептуальних, математичних, інформаційних, комп'ютерних, ... моделей без зазначення цих джерел.

Наведення запозичених з певних джерел ідей, гіпотез, методик, аргументації, ... без зазначення цих джерел.

Із зазначеного випливає, що ідентифікація академічного плагіату не є тривіальним завданням і не може зводитися до перевірки за допомогою програмних засобів.

Д1.2. Деякі ознаки академічного плагіату

Ключовою ознакою академічного плагіату є відсутність належних посилань на результати наукової (творчої) діяльності інших осіб. Проте спосіб надання належного посилання може бути різним для різних видів академічних творів і має визначатися нормативними документами, що встановлюють вимоги до відповідних видів академічних творів. Зокрема, у підручниках і навчальних посібниках, що містять переважно загальновідому інформацію, посилання може надаватися у вигляді загального переліку використаних джерел. У тезах доповідей та навчальній літературі може бути використано альтернативну ідентифікацію авторства, приміром: «теорема Піфагора», «закон Ома», алгоритм «Гейла-Шеплі», «метод Ангофа» й т.п. Також у тезах можуть використовуватися формулювання на кшталт: «відомо, що».

Наявність ознак приховування некоректних запозичень (заміна символів, застосування невидимих символів тощо) має розглядатися як підтвердження наявності академічного плагіату чи самоплагіату. Такі ознаки можуть бути виявлені за допомогою стандартних програмних засобів.

Наявність запозиченого перефразованого тексту за відсутності коректних посилань. В деяких випадках ознаки перефразування можуть бути виявлені за допомогою сучасних програмних засобів.

Наявність ознак невідредагованого комп'ютерного перекладу (невідповідність відмінків, числа, роду, помилковий переклад слів, що є омонімами у мові оригіналу, тощо) за відсутності належних посилань є ознакою академічного плагіату, а за наявності таких посилань – ознакою низької академічної якості.

Д1.3. «Плагіат» vs «академічний плагіат»

Термін "академічний плагіат" в освітньому законодавстві не є тотожним терміну "плагіат" в законодавстві про авторське право, але між цими поняттями є область перетину, оскільки в обох випадках йдеться про некоректне використання результатів наукової чи творчої діяльності інших осіб.

Авторське право захищає немайнові і майнові права авторів творів, які можуть бути порушені не лише учасниками освітнього процесу чи наукової діяльності. Такий захист передбачає необхідність звернення автора щодо захисту його прав і обмежений термін захисту окремих прав. Поняття плагіату не поширюється взагалі або обмежено поширюється на окремі види творів. Зокрема, комп'ютерні програми захищаються як тексти, але не як алгоритми чи конкретні способи їх реалізації.

Натомість норми щодо академічної доброчесності захищають академічне середовище від осіб та дій, що псують його репутацію. Тому під поняття академічного плагіату потрапляє значно ширше коло дій учасників освітнього процесу та наукової діяльності, які порушують встановлені академічним середовищем етичні норми. Вимоги щодо надання посилань не мають обмежень за строком публікації першоджерела інформації, а притягнення до академічної відповідальності не вимагає особистого звернення автора щодо порушення його прав. На відміну від плагіату, академічний плагіат може стосуватися ідей, гіпотез, математичних моделей, алгоритмів тощо.

Використання без спеціального дозволу матеріалів, що потребують такого дозволу, за наявності коректних посилань не є академічним плагіатом, але може бути порушенням авторського права та/або суміжних прав, що передбачає притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Втім, у більшості випадків норми законодавства про авторське та суміжні права не обмежують використання об'єктів таких прав для освітньої та дослідницької діяльності за умови надання відповідних посилань на першоджерела.

Д1.4. "Загальновідомі" знання

До загальновідомих знань зараховують текстові фрагменти (приміром, визначення термінів, формулювання фізичних законів, описи стандартних методик тощо), інформацію, дані, моделі, ілюстрації, ідеї й т.п., які зустрічаються у багатьох джерелах. Відсутність посилань на джерела загальновідомих знань не є академічним плагіатом, за умови, що з тексту чітко зрозуміло, що автор академічного твору не претендує на авторство відповідних текстових фрагментів, моделей, ілюстрацій, ідей, методик тощо.

До загальновідомих знань не можуть зараховуватися фотографії, статистичні дані, складні діаграми тощо.

Загальновідомі знання зазвичай не стосуються текстових фрагментів великого обсягу. Винятком можуть бути поширені стандартні формулювання (визначення понять, формулювання теорем, формулювання фізичних законів й т.п.).

Д1.5. Помилки цитування

До помилок цитування зараховують, зокрема, помилки у прізвищах авторів, назві джерела, вихідних даних видання тощо. Також помилками цитування можна вважати ситуації, коли автор надає посилання на джерела, але ці посилання стосуються не тих фрагментів, до яких вони мали б належати, або неможливо встановити, до яких саме текстових фрагментів, результатів, даних, ідей тощо належить надане посилання. Якщо такі помилки не є

свідомими, вони не є порушенням академічної доброчесності, але є свідченням поганої академічної якості відповідних академічних творів.

Якщо зазначені помилки зроблені свідомо, то вони мають розглядатися як порушення академічної доброчесності у формі фабрикації, фальсифікації або інших форм обману. Це може бути зроблено, приміром, для імітації роботи автора з джерелами, "підтвердження" власних висновків авторитетом інших дослідників чи видань, уведення до розгляду інформації, ідей, моделей тощо без необхідності їх належного обґрунтування.

Д1.6. Специфіка жанрів

Автори монографій, дисертацій, наукових звітів, кваліфікаційних робіт мають максимально повно дотримуватися всіх вимог щодо посилань і опису джерел

Для наукових статей опис джерел може бути наведено у скороченому вигляді, відповідно до вимог відповідних видань (приміром, він може не містити назви публікацій, але містити їх авторів та вихідні дані), проте опис джерел має бути достатнім повним для їх ідентифікації.

У тезах доповідей, презентаціях, інших коротких публікаціях можливо використання посилань через згадування авторів ідей, даних, ... Також варто враховувати, що у презентаціях можливо зазначення додаткової інформації про джерела під час усної доповіді, а не безпосередньо у самій презентації.

Підручники, навчальні посібники, інша навчальна література, що передбачає авторський текст, але не претендує на авторство даних, ідей, моделей, методів, ... може містити академічний плагіат у формі текстових запозичень з видань інших авторів. Ілюстративний матеріал має використовуватися з урахуванням обмежень, що встановлюються законодавством про захист інтелектуальної власності і відповідними ліцензіями. Наведені ілюстративні матеріали (фотографії, зображення творів мистецтва, ...) мають супроводжуватися зазначенням їх автора(ів). Для того, щоб не ускладнювати сприйняття тексту студентами (учнями), посилання на використані джерела можуть бути надані у вигляді переліків використаних джерел, авторів фотографій тощо.

Комп'ютерні програми можуть використовувати бібліотечні функції, фрагменти коду, написаного іншими авторами, тощо, якщо це не порушує законодавства про захист інтелектуальної власності. Таке застосування може бути зазначено у супровідних документах, якщо вони передбачені, та/або в

інших матеріалах (зокрема, у наукових публікаціях, кваліфікаційних роботах, наукових звітах тощо), які присвячені відповідним програмам.

Довідники, енциклопедії, хрестоматії, збірки документів, рекомендації, інструкції, інша навчальна, наукова і методична література, що не претендує на оригінальність тексту, може містити великі за обсягом текстові фрагменти інших авторів (якщо це не порушує їхні авторські права) із зазначенням їх авторства і джерела або безпосередньо біля відповідних фрагментів, або у вигляді переліку використаних джерел. У такому разі особа, що впорядковувала матеріали, зазначається як укладач чи упорядник, а не як автор. Якщо використовуються переклади іншомовних текстів, то необхідно також зазначати перекладачів. При цьому упорядники складених творів повинні поважати авторські права авторів/упорядників/перекладачів тих джерел, які вони використовують.

Документи законодавства, нормативні документи закладів вищої освіти не передбачають посилань на використані джерела. Такі посилання можуть надаватися у коментарях та пояснювальних записках, проте, це не є обов'язковою вимогою. Також не існує усталеної практики визначення авторства таких проєктів. Зазвичай авторами вважають або осіб, які офіційно подавали проєкт до органу, що приймає рішення, або весь склад робочої групи, яка готувала проєкт. Автором підсумкового документа вважають орган, який його ухвалив – Президент, Верховна Рада, вчена рада тощо. При цьому, відповідно до законодавства про авторське право, видані органами державної влади закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо та їх офіційні переклади не є об'єктами авторського права, що не позбавляє необхідності робити коректні посилання на запозичені з них норми для уникнення академічного плагіату.

Д1.7. Переклад

У перекладі не може бути плагіату у формі текстових запозичень, але можуть бути всі інші форми академічного плагіату. Також може бути неопрацьований комп'ютерний переклад, який за наявності коректних посилань не є академічним плагіатом, але має розглядатися як різновид обману (автор, імовірно, не читав і не опрацьовував джерело) або ознака низької академічної якості (автор виявився не здатним грамотно висловити думку).

Варто обережно ставитися до оформлення перекладів текстових фрагментів як цитат. У випадку неточностей перекладу це буде створювати помилкове

уявлення про думки, ідеї, аргументацію, ... першоджерела. Більш коректно з урахуванням конкретного контексту і практик конкретних предметних областей використовувати альтернативні варіанти: вільний переклад з посиланням на джерело, наведення у дужках оригінальних формулювань неоднозначних слів чи фрагментів, наведення оригінального тексту як примітки чи додатку тощо.

Помилки у перекладі іншомовних текстів та інформації про використані джерела, якщо ці помилки не є свідомими, не є порушенням академічної доброчесності, але є свідченням низької академічної якості відповідних академічних творів. Якщо зазначені неточності зроблені свідомо, то вони розглядаються як порушення академічної доброчесності у формі обману.

Д1.8. Комп'ютерні технології

Застосування програмних засобів пошуку академічного плагіату та самоплагіату зазвичай дає змогу виявляти лише текстові збіги з джерелами, що використовуються як база для порівняння. Інтерпретація цих текстових збігів, як академічного плагіату чи самоплагіату, коректного цитування, загальновідомих знань тощо має здійснюватися фахівцями з відповідної предметної області.

У багатьох закладах вищої освіти встановлюються вимоги щодо мінімального допустимого відсотку "унікальності" тексту чи максимального допустимого відсотку текстових збігів. Втім, відсоток унікальності тексту чи відсоток текстових збігів, що надається як результат застосування програмних засобів, не може використовуватися як індикатор наявності чи відсутності академічного плагіату чи самоплагіату. Цей показник може бути високим за наявності великого обсягу коректних цитувань. І може бути нульовим за наявності суцільного академічного плагіату, який не є прямим текстовим запозиченням.

Показник "унікальності" тексту залежить від багатьох інших факторів, зокрема від застосовуваного програмного забезпечення, його налаштувань, бази текстів, що використовується для порівняння та ін. Але він може використовуватися як індикатор обсягу самостійної творчої роботи автора академічного твору і його відповідності кваліфікаційним вимогам. При цьому, слід враховувати, що порогові значення можуть бути істотно різними навіть в межах робіт з однієї спеціальності. Зокрема, дослідження з літературознавства, законодавства тощо можуть вимагати значного обсягу

цитування джерел. Надомість дослідження з природничих наук чи математики зазвичай не передбачають необхідності прямого цитування джерел. Також слід враховувати, що програмні засоби не завжди можуть вирізняти збіги в основному тексті від збігів у переліку використаних джерел, опису стандартних методик вимірювань тощо. Тому у багатьох випадках такі розділи робіт варто виключати з комп'ютерної перевірки.

Д2. Самоплагіат

Термін "самоплагіат" викликає багато дискусій у науковому середовищі. Насамперед, через розширене чи помилкове його трактування. Відповідно до частини 4 статті 42 Закону України "Про освіту", самоплагіат - це "оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів". З цього визначення випливає, що цей термін може застосовуватися лише у випадку одночасного виконання таких умов:

- йдеться про наукові результати;
- ці результати подаються як нові наукові результати, але не є такими;
- відсутнє посилання на попередню публікацію цих наукових результатів.

Відповідно до пункту 22 частини 1 статті 1 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність", науковий результат - це "нове наукове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях інформації". Цей термін уточнюється у пунктах 30 та 33 цієї ж частини. Відповідно до них, він, зокрема, застосовується до таких різновидів нових знань, як виявлені автором нові закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язки, гіпотези, теорії, нові методи пізнання, нові закони природи, невідомі раніше явища і властивості матерії, нові закономірності розвитку суспільства, а також нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань. Ці знання можуть бути зафіксовані у формі опублікованої наукової статті, наукової доповіді, звіту чи наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографії, зареєстрованого наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного чи науково-методичного документа тощо.

Ключовою ознакою самоплагіату є подання раніше оприлюднених наукових результатів як нових наукових результатів, що оприлюднюються вперше.

Самоплагіат стосується не "крадіжки" власних наукових результатів, а їх некоректного використання незалежно від мети такого використання. Самоплагіат може призводити до отримання необґрунтованих переваг за фактично невиконану роботу (отримання додаткового фінансування на проведення досліджень, що вже були виконані раніше, підвищення наукометричних показників автора та ін.). Також він може порушувати авторські та суміжні права інших фізичних і юридичних осіб, зокрема, видавців та співавторів.

Найбільш поширеними прикладами самоплагіату є дуплікація публікацій; публікація одних і тих самих наукових результатів в різних статтях, монографіях, інших наукових працях, як нових результатів, що публікуються вперше; подання у звітах з виконання наукових проектів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих під час виконання відповідного проекту.

До самоплагіату також зараховують суміщення старих і нових даних без їх чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації; публікацію частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію; повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаного їх аналізу.

Наявність текстових збігів з попередніми публікаціями не є самоплагіатом, якщо відповідні текстові фрагменти не містять опису наукових результатів автора. Також вони не є самоплагіатом, якщо текстовий фрагмент містить опис раніше оприлюдненого наукового результату і посилання на відповідну наукову публікацію. Самоплагіат не може бути усунений перефразуванням тексту, оскільки текст сам по собі зазвичай не є науковим результатом.

Якщо певний текстовий фрагмент збігається з текстом попередніх публікацій, оприлюднених у співавторстві з іншими особами, які не є співавторами нової публікації, то варто надавати відповідне посилання незалежно від наявності у цьому фрагменті наукового результату або в інший спосіб запобігати порушенню авторського права цих осіб.

Якщо певний текстовий фрагмент збігається з текстом попередніх публікацій автора/авторів, для яких, відповідно до угоди з видавцем, існують обмеження щодо відтворення та/або поширення, автор/автори мають дотримуватися встановлених обмежень для запобігання порушенню прав видавця.

Наукові результати дисертацій, відповідно до законодавства, мають бути оприлюднені. Тому, згідно із визначенням самоплагіату, він не може бути

присутнім у дисертаціях. Але посилання на попередні публікації у цьому випадку є необхідним для підтвердження виконання вимог щодо оприлюднення результатів. Аналогічний підхід варто застосовувати до кваліфікаційних робіт здобувачів освіти. При цьому необґрунтованими є вимоги окремих закладів вищої освіти, спеціалізованих вчених рад та редакцій щодо перефразування відповідних текстових фрагментів, оскільки перефразування не усуває самоплагіату, якщо він є.

Якщо у підготовленій до видання навчальній літературі використовуються матеріали попередніх видань автора, він має узгодити з видавцем можливість і допустимий обсяг таких запозичень, а також формат видання – нове видання, перевидання зі змінами тощо. Оскільки навчальна література не претендує на публікацію в ній нових наукових результатів, наявність неузгоджених запозичень не є самоплагіатом, але може розглядатися як форма обману видавця та/або інших осіб.

Відтворення наукових результатів автора у публікаціях, що не є науковими, без відповідного посилання не є самоплагіатом. Але і в цих випадках відсутність посилань на першоджерело може бути ознакою інших етичних порушень та/або порушення авторських чи суміжних прав інших осіб.

Не є самоплагіатом оприлюднення без посилань наукових результатів, які раніше були оприлюднені автором у ЗМІ, соціальних мережах, навчальних та науково-популярних виданнях. Але такі посилання можуть мати значення для встановлення пріоритету автора.

Д3. Фабрикація

Фабрикація - це вигадання даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях

Фабрикація стосується наведення у наукових публікаціях, дисертаціях, звітах з наукових та прикладних проєктів, доповідях на конференціях, дипломних і курсових роботах студентів, звітах про виконання лабораторних робіт та індивідуальних завдань, звітах про практику тощо даних про експерименти, емпіричні дослідження, вимірювання, розрахунки, опитування, збирання та аналіз статистичних даних, інші види досліджень та їх апробацію, які насправді не виконувалися, посилань на "першоджерела", яких не існує або які

не містять відповідної інформації, або в результаті їх виконання такі дані не були отримані.

Ознакою фабрикації даних можуть бути відсутність належного опису методик отримання відповідних даних та/або посилань на джерела даних. Належним є такий опис методики, що дає змогу іншим особам самостійно отримати відповідні дані за наявності доступу до аналогічного обладнання, матеріалів, інструментів, джерел даних тощо. Дані, відсутні у відкритих джерелах, можуть використовуватися лише з дозволу їх власника чи розпорядника.

Ознаками фабрикації можуть бути неможливість отримати відповідні результати з використанням зазначеної методики, а також суперечність методики та/або отриманих даних законам природи, внутрішня неузгодженість результатів тощо. Разом з тим, такі проблеми можуть виникати через несвідомі помилки опису методики.

Ознакою фабрикації також є неможливість за наявності сумнівів у результатах отримати доступ до первинних даних у випадках, коли це не пов'язано з передбаченою законодавством конфіденційністю інформації.

Ознакою фабрикації є відсутність у дисертаціях, звітах, наукових публікаціях, супровідних документах зазначених в них публікацій автора у певних виданнях та/або відсутність у цих виданнях зазначених сторінок, номерів, томів тощо та/або відсутність зазначених видань взагалі. Також це стосується відсутності в архівах зазначених у публікації документів або відсутності інформації, на яку зроблено посилання, у відповідних документах.

Не є фабрикацією використання модельних даних, зокрема даних, згенерованих за допомогою комп'ютерних програм, якщо цей факт чітко зазначено у публікації. У випадку використання таких даних в наукових публікаціях автори мають навести опис методики генерування даних, достатній для оцінювання можливості їх застосування для вирішення завдань дослідження, що описується у публікації, а також похибок одержуваних результатів.

Фабрикація може стосуватися не лише наукових результатів, але й інших даних щодо досліджень або освітнього процесу. Зокрема, це може стосуватися актів впровадження результатів досліджень, інформації про заходи з оцінювання результатів навчання, інформації про опитування учасників освітнього процесу, випускників та роботодавців тощо.

Д4. Фальсифікація

Фальсифікація - це свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень.

У наукових дослідженнях фальсифікація виникає, коли автори вносять зміни до результатів досліджень та/або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

Фальсифікацією є необгрунтоване вилучення чи «уточнення» окремих даних («викидів»). Водночас не є фальсифікацією такі дії, якщо вони мають належне обгрунтування, зокрема через наявність зафіксованих короткочасних впливів зовнішніх факторів (природних, технічних, економічних, політичних тощо), які могли суттєво вплинути на одержані дані. Також не є фальсифікацією чітко описана автором попередня обробка даних з метою усунення впливу випадкових факторів, виявлення головної тенденції, аналізу циклічності тощо.

Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування виявлених авторами методичних помилок, застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення, інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність представлених результатів. Також це стосується випадків, коли не наводиться інформація про «спрощення методики», не зазначаються відомі авторам види попередньої обробки, присутні у матеріалі домішки, особливості їх структури, що можуть істотно впливати на досліджувані властивості, тощо.

Фальсифікація може стосуватися викривлення інформації про інструменти дослідження, матеріали чи процеси. Зокрема, це випадки, коли:

- за використання застарілих або непридатних для відповідних досліджень інструментів та/або обладнання зазначаються більш сучасні чи досконалі;
- зазначаються більш авторитетні виробники матеріалів;
- дані про хімічний склад досліджуваних зразків, їх механічні чи інші властивості наводяться за літературними даними, а не за результатами власних досліджень без зазначення цього факту у публікації.

Маніпулювання зображеннями чи способами подання даних, що спотворюють уявлення про результати дослідження або змушують «читати між рядками», може вважатися фальсифікацією.

Ознаками фальсифікації чи фабрикації можуть бути відсутність очікуваних ефектів, зумовлених дією відомих зовнішніх факторів. Це не стосується випадків, коли дія таких факторів врахована, а відповідні дані чи ефекти обґрунтовано вилучені з результатів дослідження. Водночас такі проблеми можуть виникати через несвідомі помилки опису методики чи посилань на джерела інформації.

Ознакою фальсифікації також є неможливість за наявності сумнівів у результатах отримати доступ до первинних даних у випадках, коли це не пов'язано з передбаченою законодавством конфіденційністю інформації.

Ознакою фальсифікації є заміна файлів, що стосуються дисертацій, після оприлюднення оголошення про захист.

Ознакою фабрикації є відсутність у дисертаціях, звітах, наукових публікаціях, супровідних документах зазначених в них публікацій автора у певних виданнях та/або відсутність у цих виданнях зазначених сторінок, номерів, томів тощо та/або відсутність зазначених видань взагалі. Водночас, слід враховувати, що такі невідповідності можуть вважатися технічними помилками, якщо зазначені публікації оприлюднені в інших виданнях, які є рівноцінними за статусом та рейтингом, або мають інші вихідні дані у тих самих виданнях.

Фальсифікацією також є наведення неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок, зокрема, вилучення даних про слабкі (в межах статистичних похибок) чи негативні ефекти від впровадження результатів, а також про непередбачені побічні наслідки.

Фальсифікація може стосуватися не лише наукових результатів, але й інших даних щодо досліджень або освітнього процесу - актів впровадження результатів досліджень, результатів контрольних заходів та атестації, результатів опитувань учасників освітнього процесу, випускників та роботодавців тощо.

Д5. Списування

Списування - це виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання.

До списування зараховують випадки використання здобувачами освіти під час виконання індивідуальних завдань, а також контрольних заходів та атестації недозволених правилами та/або викладачем джерел інформації та/або засобів зв'язку. Водночас не є списуванням використання будь-яких джерел інформації, якщо це дозволено правилами чи викладачем.

Як джерела інформації у цьому випадку розглядають усні підказки, письмові роботи інших осіб, рукописні, друковані, електронні та інші джерела інформації.

Списування не може бути у дисертаціях, кваліфікаційних роботах та інших академічних творах, що передбачають максимальне використання всієї доступної релевантної інформації з проблеми дослідження.

Д6. Обман

Обман - це надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу.

Поширеними формами обману є: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування.

Також до форм обману зараховують:

- свідоме викривлення посилань на джерела;
- свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання;
- недозволену допомогу здобувачам освіти на олімпіадах та конкурсах;
- надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи;
- проходження контрольних заходів та/або атестації підставними особами;
- неправдиві повідомлення про небезпеку чи надзвичайні події;
- симуляцію хвороби;
- надання недостовірної інформації про заклад, освітні програми, систему оцінювання, результати діяльності тощо;
- імітацію освітньої та/або наукової діяльності.

Новою формою обману є використання текстів, ілюстрацій інших матеріалів, згенерованих методами штучного інтелекту, якщо цей факт не зазначений у публікації і подається як результат роботи її авторів.

Формою обману є приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації. Зокрема це може стосуватися зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, представників допоміжного персоналу, здобувачів освіти тощо, якщо вони безпосередньо не брали участі у виконанні дослідження і підготовці публікації. Також формою обману є невнесення до числа співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації.

Д7. Хабарництво

Хабарництво - надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

Цей вид порушення академічної доброчесності зазвичай пов'язаний зі злочинами, передбаченими статтями 368, 368³, 368⁴, 369, 369², 369³ Кримінального кодексу України. Тому академічна відповідальність за таке порушення може визначатися лише після набуття законної сили вироком суду. Водночас, якщо суд встановив, що особа є винною у скоєнні злочину, але звільнив її від кримінального покарання, це не є підставою для звільнення цієї особи від академічної відповідальності.

Д8. Необ'єктивне оцінювання

Необ'єктивне оцінювання - свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти

Необ'єктивне оцінювання результатів навчання зазвичай проявляється у використанні різних підходів і критеріїв при оцінюванні однотипних робіт різних здобувачів освіти. Це може бути спричинено особистим ставленням до окремих здобувачів освіти, родинними зв'язками, тиском керівництва, зверненнями колег чи знайомих, отриманням неправомірної вигоди тощо.

Необ'єктивне оцінювання може супроводжуватися навмисним створенням нерівних умов для різних здобувачів освіти під час проходження ними контрольних заходів чи атестації.

Необ'єктивному оцінюванню можуть сприяти незрозумілі та/або невідповідні задекларованим цілям система та критерії оцінювання результатів навчання.

Для запобігання необ'єктивному оцінюванню науково-педагогічні працівники, кафедри, групи забезпечення освітніх програм мають визначати чіткі критерії оцінювання результатів навчання для атестації, іспитів, заліків, індивідуальних завдань, захисту звітів з практики і лабораторних робіт та інших форм оцінювання і контрольних заходів.

Порушенням академічної доброчесності є надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання. Умови та процедури оцінювання повинні чітко визначати заборони або дозволи на отримання всіх чи конкретних форм допомоги під час проходження здобувачами оцінювання результатів навчання.

Організація оцінювання результатів навчання має передбачати створення умов, що забезпечують всім здобувачам освіти можливість максимально повно продемонструвати здобуті ними результати.

Порушенням академічної доброчесності є вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примус тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Необ'єктивне оцінювання також стосується свідомого завищення чи заниження оцінок наукових результатів, зокрема під час попереднього розгляду та захисту дисертацій та інших кваліфікаційних робіт, при рецензуванні наукових видань, публікацій, проєктів, конкурсних робіт тощо.

Ще одним проявом необ'єктивного оцінювання є свідоме викривлення оцінок освітньої, наукової та іншої діяльності учасників освітнього процесу та структурних підрозділів закладів вищої освіти. Для запобігання цьому закладам варто застосовувати багатокритеріальне оцінювання, що базується на об'єктивних і релевантних індикаторах результатів діяльності.